

A NAGY HÁBORÚ

Emlékjelek a hadak útján

Prohászka László

1945 után felemás helyzet alakult ki az első világháborús emlékművekkel kapcsolatban. A főváros kommunista párti vezetése szívesen eltüntette volna ezeket, de a koalíciós időkben még tekintettel kellett lennie partnereinek szempontjaira. Arról persze szó sem volt, hogy minden maradhat a régi. 1945, majd 1948 után számos első világháborús emlékmű tűnt el a fővárosban.

A Vilmos huszárok emlékműve a Szervita templom falán

Postások hősi emlékműve (Párizsi utca 8.)

A második világháború után lebontották az országos haditengerész emlékművet a Petőfi híd budai hídfőjénél (plasztika: *Szentgyörgyi István*) és a budapesti 1. honvéd és népfelkelő gyalogezred Fővám téri emlékművét (*Márton Ferenc* és *Siklódy Lőrinc* műve). A fegyveres testületek objektumainak területéről eltávolították a Böszörményi úti laktanya udvarán álló Csenször vértanúk emléksobrát (*Pásztor János* művét), az Ezredes utcában a gépkocsizók hősi emlékét (*Maugsch Gyula* alkotását), *Csorba Géza* hegyi tüzér em-

lékművét a Bartók Béla úti egykori Hadik laktanya faláról, és lebontották az elesett távirászkok Daróci úti emlékművét is. A budavári Mária Magdolna (más néven Helyőrségi) templomot 1950-ben helyreállítás helyett – a torony és az előcsarnok kivételével – lebontották. Ennek során is több első világháborús emlék – köztük a kerékpáros katonák és a 8. közös huszárezred emléktáblája – veszett oda. 1945 után eltávolították a hajdani Ludovika Akadémia szobrainak jelentős részét. A

Vass Viktor mintázta Ludovika alapítási emlékmű 1992-ben került vissza a helyére.

Még 1961-ben is történt jelentős változás: ekkor bontották le a lovas tüzérek *Ligeti Miklós* alkotta hősi emlékművét az I. kerületi Palota (ma Dózsa György) téren, hogy helyére a Dózsa-szobor kerüljön.

Az 1960-as és 1970-es években főleg azokat a külső kerületeket sújtotta bontási hullám, ahol új lakótelepek épültek. Pesterzsébeten 1966-ban eltávolították az emlékmű melletti, tizenhat méter hosszú, mészkőből faragott dombormű-sort. 1974-ben szétzedték a békásmegyeri emlékművet. (Ez utóbbit a lakosság követelésére 1985-ben restaurált állapotban visszahelyezték.) 1975-ben az újpesti hősi emlékművet száműzték. A *Zsákodi Csiszér János* alkotta monumentális rákospalotai első világháborús emlékművet 1945 utáni többszöri áthelyezése után, a XV. kerületi önkormányzat 1998-ban visszahozta a polgármesteri hivatal épülete elé.

Voltak kivételek

Lebontani tervezték a császári és királyi 32. gyalogezrednek a róluk elnevezett 32-esek terén álló, *Szentgyörgyi István* alkotta szobrát is. A gránátot dobó katonára 1933-ban felavatott bronzszobra végül maradt a helyén, akárcsak *Horvay János* 1942-ben készített háromalakos alkotása az Üllői úton, amely a két világháborúban elesett katonáorvosok előtt tiszteleg. Nem érte bántódás a Vilmos-huszárok emlékművét a Szervita téri római katolikus templom falán (*Istók János*), az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának épülete melletti Egyetemi hősi emléket (*Zala György*) és a 2-es huszárok budavári lovaszobrát (*Petri Lajos* műve). Több cég, tanintézet és közintézmény – így a Posta, a MÁV, a Pénzügyőrség – is megőrizte a hősi halottak emlékművét. A BSZKRT (ma BKV) villamosremízeinek a külső falán a mai napig láthatók az első világháborús emléktáblák (*Sződy Szilárd* alkotásai). A

megszüntetett óbudai remíz emléktábláját a közeli Vörösvári úti iskola falára helyezték át 2015-ben.

A Műegyetem első világháborús monumentumát, a Sebzett hőst (*Bory Jenő*) 1945 után eltávolították, bronzanyagát feltehetőleg a Sztálin-szoborhoz használták fel. Az eredeti minta alapján 2000-ben újraöntötték, és ismét a Műegyetem kertjét díszíti. Az Országos Kaszinóban (később Szovjet Kultúra és Tudomány Háza, ma a Magyarok Világszövetsége székháza) épületében lévő hősi emlékmű – Zala György alkotása – is évtizedekre raktárba került, majd 1993-ban Újpesten állították fel. A Kerepesi úti huszárlaktanyában állt Gorodoki lovasroham emléktáblája (*Manno Miltiádész* – róla más is olvashatnak ebben a számunkban, a KÉPES HÁZ című

írásban – és Nemes György munkája) 1945 utáni eltávolításának, majd új helyszínen történt visszahelyezésének és teljes restaurálásának történetéről lapunk 2005/8. és 2017/3. számában adott hírt. A 30. honvéd gyalogezred *Kallós Ede* mintázta emléktábláját 1945 után lebontották, de a bronz dombormű alépítménye ma is látható a Rigó utcai épület falán (újraállítása a fennmaradt korabeli dokumentumok alapján nem lenne megoldhatatlan).

A múzeum megőrizte

Az 1945 utáni bizonytalan hivatalos hozzáállás tükröződik két legtekintélyesebb fővárosi közgyűjteményünk hősi emlékjelei esetében. A Szépművészeti Múzeum 1929-ben az épület stílusához harmonikusan illeszkedő világháborús emlékjelet

készíttetett az aulájába *Kisfaludi Strobl Zsigmonddal*.

Kevésbé ismert, hogy eredetileg nem ezt az alkotást szánták ide. *Beck Ö. Fülöp* emlékiratai szerint, a művész 1920 őszén mintázta A hős megdicsőülése című domborművet. A reliefen két szárnyas angyal kezében kardot tartó, sisakos hősi halottat emel az ég felé. Az ókori görög művek nemes klasszicizmusa ötvöződik a századelő modern plasztikai törekvéseivel. Az 1922-ben bronzba öntött domborművet *Petrovics Elek* igazgató a Szépművészeti Múzeumban kívánta felállítani. A felettes szervek azonban túl impozánsnak találták a művet a közgyűjtemény két hősi halottja számára. Végül 1931-ben a pápai Református Kollégiumba került, az elesett diákok emlékműveként.

A Szépművészeti Múzeum Kisfaludi Strobltól rendelte meg a munkát. A művész örömmel vállalta el a megbízást, hiszen az egyik hősi halott – *dr. Sztrakoniczky Károly* – jó barátja volt. Az ókori sztélék formavilágát idéző, klasszicista hangvételű alkotáson balra egy férfi, jobbra egy nő antik öltözetű alakja látható. A két plasztika *Lyka Károly* szerint „nemes kompozíciójával méltán illeszkedik a Múzeumba”.

A két alak közötti sima felületen babérszörű alatt a következő felirat olvasható:

**PRO PATRIA
1914 – 1918**

†

**DR. SZTRAKONICZKY KÁROLY
MVZEMMI SEGÉDŐR
GRÁCZOL JÁNOS
MVZEMMI ALTISZT**

Gráczol János altisztről nincsenek bővebb ismereteink. *Dr. Sztrakoniczky Károly* viszont köztisztviselőként álló, neves személy. A tehetséges művészettörténész és művészeti író a fiatal *Bajor* (ekkor még *Beyer*) *Gizi* egyik korai rajongója és barátja volt. Folyamatosan leveleztek, amíg *Sztrakoniczky* a losonci 25. gyalogezred tartalékos kadétjaként 1915. május 28-án, 26 évesen elesett a galíciai *Tamanowice* közelében. Szakasza élén, az orosz állások elleni rohamban kapott fejlövést. A sokra hivatott fiatal szakember – aki *Jean Preux* név alatt is publikált művészeti tárgyú cikkeket – halála nagy részvétet keltett Budapesten. „*Bírálataiban mindig tisztán művészi szempontok vezették s éppenséggel nem konzervatív meggyőződéseit ifjúi hévvel, megalkuvás nélkül hirdette*” – írta róla *Meller Simon* a Nyugatban. Elhunytá-

fotó: Sebestyén László

ról a Művészet és a Magyar Iparművészet folyóirat is jelentős terjedelmű nekrológot közölt. Hamvait hazahozták, és 1916. május 24-én a Kerepesi úti temetőben helyezték nyugalomra (sírját azóta felszámolták). A fehér márványból készített emléktábla – amelynek fényképét 1929-ben a Magyar Művészet és az Új Idők folyóirat publikálta – szerencsésen átvészelte mind a háború, mind a politika viharait, és ma is teljes épségben, eredeti helyén áll.

A múzeum megmentette

Nem ez történt a Magyar Nemzeti Múzeum első világháborús hősi emléktáblájával, amelyet 1945 után eltávolítottak helyéről. A múzeum munkatársa, *Debreczeni-Droppán Béla* történész, főmuzeológus hosszas kutatómunka után lelt rá a közgyűjtemény Daróci úti külső raktárában. Plasztikai díszítése, a bronzból öntött rohamsisak, babérkoszorú és pálmaág szerencsére teljes épségben megmaradt. 2015-ben a múzeum szakrestaurátorai, *Antal Marianna* és *Szöke Gábor* állították helyre. A hiányzó párkányzati elemet *Nagy Gábor* tóalmási kőfaragómester készítette.

Az emléktáblát a főlépcső Kálvin tér felé eső külső oldalfalán helyezték el, és 2015. december 10-én avatták fel. Az eseményen *dr. Csorba László* főigazgató mondott beszédet, majd az intézmény két korábbi vezetője, *dr. Fodor István* és *dr. Gedai István* nyugalmazott főigazgatók leplezték le.

Felső részét a bronzból öntött, felújított dombormű – rohamsisak, babérkoszorú és pálmaág – díszíti. A fehér márványtábla aranyozott felirata:

Dr KEREKES PÁL
NEMZETI MÚZEUMI SEGÉDŐR
Dr HUPKA ÖDÖN
NEMZETI MÚZEUMI GYAKORNOK
BIRÓ SÁMUEL
NEMZETI MÚZEUMI ALTISZT
HŐSI EMLÉKÉNEK
1914 – 1918.

Debreczeni-Droppánnak sikerült azonosítania és a múzeum honlapján közzé tennie az elesettekre vonatkozó adatokat. A 24 évesen császárvadászként az északi fronton elesett *dr. Kerekes Pál* az éremtudomány és a klasszika-filológia nagyra hivatott szakembere volt. *Dr. Hupka Ödön*, a Széchényi Könyvtár dolgozója élete 30. évében, 1915-ben Galíciában halt hősi halált. *Bíró Sámuel* múzeumi altiszt 1915-ben esett el a fronton.

Azt is sikerült kideríteni, hogy az emléktáblát 1927-ben avatták, és eredetileg valahol az épületen belül volt elhelyezve. A felállítás éve azért is különösen fontos, mert az emlékjel nem szerepel egyik budapesti szoborkataszterben sem. Amellett, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum minden dicséretet megérdemelt az emlékező értékmentésért, engedjék meg annyi szubjektív

észrevétel, hogy a nemesen szép márványtábla méltó helye inkább – a Szépművészeti Múzeumhoz lévő társához hasonlóan – az épület belső terében lenne.

De a két emlékjelet nézve az is tény, mindkét vezető budapesti múzeumunk méltó és színvonalas alkotással emlékezett meg a Nagy Háborúban elesett munkatársairól. ●